

TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKALARI VE ELEKTRİK ENERJİSİNİN PLANLANMASI

Elektrik Mühendisleri Odası Enerji Komisyonu

ÖZET

Günümüze kadar olan enerji politikaları kısaca özetlenerek, elektrik enerjisi üretiminde göz önüne alınacak etkenler belirtilecektir. Enerji politikasında planlamanın önemi vurgulanarak, ülkemizdeki elektrik enerjisi sektörü planlamasının nasıl olması gerektiği, ayrıca üretimde kullanılan birincil enerji kaynaklarının seçimi ve elektrik enerjisi dağıtımında izlenecek politikanın ne şekilde olacağı açıklanacaktır.

GİRİŞ

I- Elektrik Enerjisi Üretiminde Planlamanın önemi ve Kriterleri:

Enterkonekte Şebeke bugün ülkenin en uzak yörelerine kadar yayılmıştır. Ülkedeki bütün sanayi tesisleri ve meskenlerin bu şebekeden beslendiği göz önüne alındığında, bu önem daha iyi anlaşılacaktır. Elektrik enerjisi planlaması yapılırken göz önünde bulundurulması gereken üç ana unsur vardır; yeterlilik, güvenilirlik ve ucuzluk. Elektrik enerjisinin depo edilebilir özelliği olmadığından, gerektiği anda gereken kadar üretim yapma zorunluluğu vardır. Bu nedenle elektrik enerjisi sektöründe planlamanın önemi büyüktür. Yeterlilik, genel anlamda ülke ekonomisinin büyüme hızını ve bu büyümenin sonucu olarak gerekecek elektrik enerjisi miktarını tahmin edebilme ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; 2000 yılında ne kadar elektrik enerjisine gereksinim olduğu doğru tahmin edilmez ve gerekli yatırımlar yapılmazsa büyük bir olasılıkla elektrik kısıntısı baş gösterir. Yeterli elektrik enerjisi üretiminin yapılabilmesi doğru bir talep tahmini yapılmasına bağlıdır. Güvenirlik ise kullanıcı açısından en başta gelen özelliklerden biridir. Kullanıcı sunulan elektrik enerjisinin her zaman değişmeyen, önceden belirlenmiş özelliklere sahip olmasını ister. Üretimden dağıtım kadar olan tüm aşamaların bu temel ilke çevresinde tasarlanması, planlanması gerekmektedir. Ucuzluk sorunu da kullanıcı için büyük önem taşımaktadır. Bugün elektrik enerjisi, endüstrinin ve sosyal yaşamın temel unsuru olduğundan elektrik enerjisinin daha ucuz üretilmesi doğrudan endüstriyel ürünlerin fiyatlarına ve sosyal yaşama yansiyacaktır.

II- Elektrik Enerjisi Politikalarının ve Planlamasının Geçmişi ve Gelişmesi:

Ülkemizde 1932 yılına kadar elektrik enerjisi gereksinimi ayrıcalıklı yabancı şirketler eliyle karşılanmıştır. Bu tarihten sonra bu şirketlerin ellerindeki tesisler satın alınarak devletleştirilmiştir. Bu dönemde madencilik ve bölgesel elektrik santrallerine ağırlık verilmiştir. Enerji üretiminin taşkömüre ve ithal motorine dayalı küçük santrallerden sağlanması, II. Dünya Savaşı sırasında ithalat sıkıntısı nedeniyle elektrik enerjisi üretiminde darboğaz yaratmıştır. Bu darboğazın diğer bir nedeni ise elektrik üretiminin birden fazla kuruluş elinde olmasıdır. Bu kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve dolayısı ile etkin bir planlamanın yapılamamasıdır. 1950'lere gelindiğinde ülkenin genel politikasındaki değişiklik elektrik enerjisi üretim-iletim-dağıtımının özel şirketler tarafından yürütülmesine olanak sağlamıştır. 1950lerin başlarında ÇEAS ve KEPEZ gibi ayrıcalıklı elektrik şirketlerini kuran siyasal iktidar, 1950'lerin sonunda gerçekçi bir yaklaşımla TEK yasasını T.B.M.M.'ne sunmuştur. 1950-1960'lı yıllarda özellikle yabancı firmalara elektrik sektöründe talep tahmini ve planlaması yapılmış; 1963 yılından sonra ülkemizde beş yıllık kalkınma planları gündeme gelmiştir. Dolayısı ile elektrik sektörü yanında diğer sektörlerde de planlamanın önemi kavranmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Ancak planlamanın sadece kamu kesiminde zorunlu olması, ekonominin bütününde yaygınlaşmasını sağlayamamıştır. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1963-1967) temel ilkeler olarak elektrik üretiminde hidrolik enerji kaynaklarından yararlanılması, elektrik tesislerinin daha ekonomik kullanılması belirtilmekteydi. Dönem başında 3893 Gwh olan üretim dönem sonunda 6217 Gwh'e çıkmasına karşın büyük üretim kapasiteleri eklenmediğinden dönem sonunda sıkıntılar başgöstermiştir. Bu plan döneminde de TEK yasasının çıkarılması çalışmaları T.B.M.M. içerisinde devam etmiştir. 2. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) enterkonekte sistemin geliştirilmesi ve enerji gereksiniminin karşılanmasında hidrolik kaynaklara ağırlık verilmesi öngörülmekteydi. Bu dönemde enterkonekte sistemi-

nin tamamlanması için önemli adımlar atılmasına rağmen hidrolik kaynaklara dayalı üretim gücü çok az olmuştur. Bu dönemde 1971 yılında TEK yasası T.B.M.M.'ce kabul edilmiştir. TEK'in kurulmasından sonra elektrik planlaması bütünüyle ve modern metodlarda TEK tarafından yapılmaya başlanmıştır. 3. Beş Yıllık plan da (1973-1977) yerli kaynaklardan yararlanma, termik-hidrolik dengenin düzeltilmesi belirtilmektedir. Bu döneme kadar ithal akaryakıtın ucuz ve bu santrallerin yapımının çabuk olması, fuel-oil'e dayalı santrallerin üretimde çok büyük bir yer tutmasını getirmiştir. Fakat tüm dünyada başgösteren petrol krizi yerle kaynaklara dayalı elektrik santrallerinin kurulmasının gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1978-1982) elektrik talebinin yerli kaynaklardan sağlanması, linyit kaynaklarının kamu eli ile işletilmesi ve elektrik sektöründe kullanılan tüm malzemenin yurt içinde üretilmesi için bir üretim sanayi'nin kurulması öngörülmüştür. Bu dönemde birçok yeni santral devreye girmesine karşın elektrik talebinin artması sonucunda elektrik kısıntıları olmuştur. Bu da planlanan tesislerin, ekonomik zorluklarla zamanında gerçekleştirilemeyeşinden kaynaklanmıştır. 1984 yılına gelindiğinde yerli ve yabancı sermaye şirketlerinin elektrik sektörünün her alanında çalışabilmesi yasallaştırılmıştır. Bu dönemde kalkan elektrik kısıntıları, önceki dönemlerde planlanan ve gecikme ile işletmeye girmeye başlayan kömür ve hidrolik santraller ile son bulmuştur. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1987) diğer sektörlerde olduğu gibi elektrik planlaması da terk edilmiş, birincil enerji kaynaklarının aranması ve üretiminde yerli ve yabancı şirketlerin girişimde bulunması desteklenmiş; Üretim artışı için ucuz ve güvenilir kaynaklardan yararlanılması öngörülmesine rağmen ithal yakıtlı santrallerin kurulmasına başlanmıştır. Bu da ekonominin dışa bağlanmasını daha da pekiştirmektedir. İleriki dönemlerde ülke ekonomisine olumsuz etkileri görülecek olan bu durum, enerji politikasındaki plansızlığın sonucu olacaktır.

III- Elektrik Enerjisi Üretiminin Bugünkü Durumu:

Elektrik enerjisinin büyük bir kısmını tüketen sanayi sektörünün taleplerini karşılamak üzere yeni santraller kurulmaya devam edilmektedir. Bugün ülkemizde yerli kaynakların yanında ithal kömüre ve tek ülkeye bağlı doğal gazla dayalı santrallerin kurulmaya başlaması, sonraki dönemlerde bu kaynakların herhangi bir nedenle kesilmesini sonucunda elektrik üretiminde büyük darboğazlar yaratabilecektir. Enerji sektörünün dışa bağımlılığı doğrudan ekonominin dışa bağımlılığını getirmektedir. Bu bağımlılıkta kredi kaynak kullanımı kalkınma açısından hiçbir güvence oluşturmadığı gibi ülkemizin sönrülmesini de beraberinde getirir. Ülkemiz yeterli enerji kaynaklarının bulunmadığı görüşü ile bu sektörü dışa bağımlı kılmak yanlıştır. Kaldı ki Türkiye'de enerji kaynaklarının az olduğu söylenemeyeceği gibi, kaynaklarımızın henüz değerlendirilemediği bir gerçektir. Ülkemizin taşkömürü rezervleri 1.076.000.000 ton kadardır. Bunun haricinde Diyarbakır ve Toros'larda önemli taşkömürü oluşumları olduğu bilinmektedir. Linyit rezervleri ise toplam 6 milyar ton kadardır. Tükenir su kaynaklarının yanında tükenmez olan su gücümüzün 100.000 Gwh'ı aşan bir üretim sağlayabilecek akarsu kaynaklarımızdan yalnızca % 9 kadarından faydalanılabilmektedir. Burada önemli olan kaynakların az ya da çok olması değildir. Asıl olan kaynakların yerinde ve planlı bir şekilde kullanılmasıdır. Enerji planlarının sağlıklı olması ise enerji kaynakları-

mızın sömürüden korunması, bu kaynaklar üzerindeki devlet egemenliğinin sağlanması ile olur. Enerji sektöründe dışa bağımlılık yalnızca birincil kaynak temininde değil bu sektörün her alanında karşımıza çıkmaktadır. Elektrik enerjisi imalat sanayinin gelişmemesi bu sektörün istemi olan makina ve araçların yurt dışından gelmesine neden olmaktadır. Yapılacak yeni işletmeler için yabancı finansman kaynakları aranmakta ve bu kaynaklarda borç verirken projeyi yabancı kuruluşların hazırlanmasını, işletmelerin anahtar teslimi yöntemi ile yapılmasını koşul olarak öne sürmektedirler. Böylelikle de kurulan bir işletme ülkemize çokdaha pahalıya malolmaktadır veya en azından daha ucuz tesis veya kredi araştırılmaktadır. Enerji sektöründe yerli ve çağdaş teknoloji oluşturulması sağlanmalı ve buna bağlı olarak yapılacak her tesiste yerli işgücü ve malzeme kullanılmalıdır. Elektrik imalat sanayi geliştirilmesi amacıyla kurulan ve faaliyete geçen TEMSAN bu konuda daha etkili ve düzenleyici bir çalışma düzeni içerisine girmelidir.

Tüketim Tahmini, Planlama:

Elektrik enerjisi yatırım planlarının temel hedeflerinden birisi yeterli elektrik enerjisi üretebilmektedir. Bu da talep tahmini ile ilişkilidir. Tüketimin doğru, sağlıklı tahmini yapılmadan işe girişmek el yordamı ile ilerlemeye benzecektir. Ülkemizde elektrik enerjisinin yaklaşık % 70'inin sanayide kullanıldığı düşünülürse bu konuda belirleyici yerin neresi olduğu hemen ortaya çıkmaktadır. Sanayi belirleyicidir, fakat sanayideki kullanıma ilişkin elimizde sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Şurası gerçektir ki biz sanayinin hangi sektörünün nasıl büyüdüğünü, gelecekteki durumunun nasıl olacağını bilmiyorsa bu bulağı olarak tüketilecek elektrik enerjisini de tahmin edemeyiz. Daha önce de değindiğimiz gibi planlamanın özel kesim için zorlayıcı olmayışı elde gerçekçi bir planlamanın bulunmasını da mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle gerçekçi bir tüketim tahmini yapabilmek için ister özel ister kamu kesimi olsun, ekonominin her sektörü için orta ve uzun vadeli planlama yapmak zorunluluğu bulunmaktadır.

SONUÇ

Ülkemizde gerek ekonomik gerek sosyal yaşantımızda istediğimiz ölçüde gelişme sağlayabilmek için gerekli elektrik enerjisini (ne az ne de çok) yeterli düzeyde üretebilmeliyiz. Bunun için de elektrik enerjisi üretimi sağlıklı bir şekilde planlanmalıdır. Elektrik enerjisi üretim planlamasında belirleyici faktör doğru bir talep tahminidir. Elektrik Sektörü, diğer sektörlerle bağımlı bir sektör olduğundan, gerçekçi bir planlama yapılabilmesi için öncelikle diğer sektörlerde sağlıklı bir planlama yapılmış olması gerekmektedir. Oysa planlama sistemimiz sadece kamu kesimi için geçerlidir, özel kesim yatırımları plan disiplini uzak bir şekilde başlatılmakta ve tamamlanmaktadır. Bu da dolayısı ile elektrik talep tahminlerinde yanlışlara sebebiyet vermektedir. Elektrik üretimi planlamasının diğer unsurları ise, güvenilirlik ve ucuzluktur, hhal kömüre ve dışardan alınan doğal gazla dayalı santrallerin kurulması ile bugün güvenilirlik konusu önemli düşünülerek bir noktaya gelmiştir. Dışardan kredi sağlanması nedeniyle, projenin zamanlamasına, ekonomisine, kredi şartlarına bakılmaksızın, plan disiplini dışında santral yatırımlarına müsaade edilmesi de ülkede elektrik enerjisi maliyetini gün geçtikçe daha da artıracak ve bu da ekonomik gelişmemizi olumsuz yönde etkileyecektir.